

Хорошилов О. Ю.

к. політ. н., доцент,
кафедра політології,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: khoroshylov77@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6697-281X>

**ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК РЕФЛЕКСІЯ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: (CASE ОДЕСИ)**

Статтю присвячено дослідженню образотворчого мистецтва як засобу рефлексії містян Одеси щодо перебігу російсько-української війни. Методологія ґрунтується на конструктивістській парадигмі та передбачає дослідження акторних тактик та стратегій у політико-естетичному осмисленні подій війни, застосуванні художнього інструментарію для мобілізації громадян на підтримку ЗСУ, визначенні змісту соціальної комунікації в межах локальної спільноти тощо. Образотворче мистецтво в традиційних та новітніх його жанрах інтерпретується автором в інструментально-технологічному сенсі – в якості комплексу «м'яких» та «розумних» технологій, спрямованих на колективну свідомість з метою творення відповідної естетичної картини світу, емоційних оціночних суджень щодо феноменів, процесів та подій політичної дійсності, формування надійних каналів вертикальної та горизонтальної невербальної соціальної комунікації тощо. Використані процедури міської етнографії: фото-фіксація ідеологічно-навантажених кейсів образотворчого мистецтва в локаціях м. Одеси, їхній порівняльний та критичний контент-аналіз із подальшою інтерпретацією в якості засобів та результатів естетичного (індивідуального і групового) осмислення феномену війни. Виявлено жанрову специфіку естетичного виробництва інституційних та неінституційних акторів локального політичного режиму м. Одеси. Надано оцінку ефективності побудови невербальної політичної комунікації за допомогою витворів образотворчого мистецтва. З'ясовано наявність різних підходів у формуванні естетичного змісту місцевого «скопичного (scopic)» режиму. Визначені перспективи подальшого дослідження ролі та статусу образотворчого мистецтва в арсеналі засобів політики.

Ключові слова: образотворче мистецтво, політична естетика, політична комунікація, війна, свідомість.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Російсько-українська війна, яка набирає своїх обертів, починаючи з 2014 р., постала не лише тригером для всіх сфер буття суспільства, але й виступила в ролі потужного каталізатора культурних процесів, спрямованих на естетичну рефлексію подій, що відбуваються. В цьому відношенні культурні зрушення, спровоковані війною, можуть бути інтерпретовані і як доленосна трансформація в розвитку вітчизняної політиці, і як об'єкт дослідження, яке потребує відповідного науково-аналітичного інструментарію. Актуальність

статті визначається необхідністю виявлення суспільно-політичного потенціалу образотворчого мистецтва (далі – ОТМ) як сукупності художніх засобів індивідуальної та колективної рефлексії щодо сутності подій війни, що триває. Комплекс артефактів естетичного виробництва, локалізованих в певному соціальному просторі, інтерпретується автором в якості евристично-цінного дослідницького поля. Воно уможлиблює виявлення комунікативного потенціалу ОТМ в цілому, його окремих жанрів, наявності контраверсійних течій у локальному суспільно-політичному дискурсі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Дослідженню ролі ОТМ в арсеналі політики та його функціонуванню як каналу політичної комунікації присвячені праці представників зарубіжної і вітчизняної науки, які належать до різних методологічних напрямів та шкіл: гендерних та постколоніальних досліджень, расових студій, мистецтвознавства, культурології тощо. Зокрема, ґрунтовне вивчення політичної функції графіті та стріт-арту в житті суспільств регіону Центрально-Східної і Південної Європи здійснено в монографії М. Великоні, де зібраний багатий візуальний матеріал із функціонування міських ідеологічних субкультур, обґрунтована доцільність застосування новаторських методик збору емпірики та її подальшої інтерпретації (Velykonіa, 2023).

Фокусуючись на жанрі фотографії та здійснюючи свої дослідження візуальних практик сучасної політики за допомогою кон'юнктурного аналізу «естетичних технологій», Й. Галай констатує, що використання певних «ідеологічно-навантажених» образів дає можливість їхнім творцям/замовникам досягати «вірних візуальних ефектів» серед певних аудиторій комунікативних процесів. В більш масштабному прояві це призводить до формування так званих «скопічних (scopic) режимів», що встановлюють для своїх підлеглих твердження про істинність, типовість і достеменність візуальних актів та об'єктів, а також політично коректних способів бачення світу (Galai, 2025, р. 3–6). З огляду на завдання виявлення комунікативної спроможності витворів ОТМ, важливою є констатація Й. Галай про те, що в умовах цифрової цивілізації саме зображення стають своєрідною *Lingua franca* повсякденного спілкування (Galai, 2025, р. 3).

Вагоме значення естетичного оформлення візуальних образів, які використовуються політичними елітами в їхніх менеджерських тактиках та стратегіях, визнається Р. Патером в його дослідженні дизайнерських технологій, зокрема – типографських шрифтів, як ідеологічно навантажених та культурно вкорінених образів (Pater, 2021).

У широкомасштабному дослідженні під загальною редакцією американського науковця Р. Мартіна ОТМ подається як своєрідна точка перетину мистецтва та політики: від проявів індивідуальної естетичної позиції митця до графічної іконографії масової мобілізації. У своїй редакторській статті науковець констатує політичну природу естетичної діяльності, яка виключає творення абстрактної краси без можливості заявити про своє ставлення до світу, не кажучи вже про ре-конфігурацію почуттів певної спільноти (Martin, 2015, р. 24).

Естетичній складовій процесів деколонізації та декомунізації, спрямованих, зокрема, на переобрамлення культурних матриць локальних спільнот, присвячений інтерес одеської науковиці та громадського діяча О. Довгополової. Зокрема, авторка звертає увагу на досвід використання колажів, які сполучають образи

знакових для м. Одеси будівель часів оборони 1941 р. та першого року широкомасштабної війни, з подальшим тиражуванням через електронні мас-медіа. Цей досвід О. Довгополова інтерпретує в якості закріплення «ландшафту воєнної пам'яті» міської спільноти (Dovhopolova, 2022, с. 25).

До аналізу батального жанру ОТМ в різних культурно-цивілізаційних вимірах звертається і С. Стоян. З точки зору авторки, ОТМ створює канал сублімації переживань митців через сюжети бойових дій, постаті полководців та звичайних військових (Stoian, 2023, р. 15).

Питання практичного застосування естетичного інструментарію в ході російсько-української війни висвітлені у дослідженні М. Калашлінської. Вона констатує, що окупаційна влада активно вдається до методів використання монументалістики з метою (пере)форматування культурного та історичного простору Автономної Республіки Крим. Визнаючи важливу роль цього різновиду ОТМ у творенні вигідного для Росії політичного нарративу, авторка звертає увагу на загрозу для справи майбутньої реінтеграції АРК кумулятивного ефекту індоктринації, створеного ідеологічно навантаженими монументальними новобудовами (Kalashlinska, 2025, р. 156).

Розвитку цифрової ілюстрації в контексті російсько-української війни присвячене дослідження А. Дубрівної та І. Єрмак. Авторки констатують великий потенціал цього жанру ОТМ у справі побудови актуальних для масової свідомості художніх образів та відповідних оціночних суджень громадян країни по відношенню до подій широкомасштабної війни (Dubrivna & Yermak, 2023, р. 46–47).

В основу методології даного дослідження закладений конструктивістський підхід, який акцентує увагу на вивченні тактик та стратегій провідних акторів «культурного виробництва» в державі: політичних еліт (ключових агентів місцевих режимів) та митців – «інженерів душ», смаків, ціннісних уподобань громадян. Збір емпіричного матеріалу для подальших аналітичних узагальнень відбувався у межах урбаністичних просторів м. Одеси в хронологічному періоді від початку широкомасштабної війни і до сьогодні з подальшим узагальненням з урахуванням загальнонаціонального контексту.

Методика дослідження ґрунтується на технології «етнографії міста», зокрема – включеного спостереження, техніка якого передбачала фото-фіксацію зразків різних жанрів ОТМ, розміщених в локаціях Одеси: меморіальних об'єктів, плакатів, художніх інсталяцій, об'єктів стріт-арту та графіті. Обрана методика дозволяє виявити евристично корисні кейси, дослідити їх в статичній і динамічній (за рахунок повторної фото-фіксації), виявити наявність стилістичної боротьби й конкуренції різних акторів естетичного виробництва в межах конкретного локалітету тощо. Дана методика виступає достатньо поширеним засобом отримання висхідної емпірики та побудови подальших наукових узагальнень у дослідженнях зарубіжних колег та практично проявляється у таких жанрах, як: фотоесеї, авто-етнографія, партисипативна фотографія тощо (Galai, 2025, р. 4).

До безумовних позитивів використаної методики належать: наочність, достеменність, можливість подальшої верифікації результатів узагальнень і т.ін. Недоліками обраної методики слід визнати: наявність суб'єктивного авторського підходу у виборі об'єктів фото-фіксації (в тому числі, у справі визнання їх «політичності»), ракурс фіксації, подальше технічне редагування тощо. У більш широкому сенсі, об'єктивність технології фото-фіксації певного об'єкту в межах

політичного дослідження ставиться критиками під сумнів також і через наявність певних расових/етнічних стереотипів, закладених розробниками у технічне забезпечення своїх пристроїв/програм (Galai, 2025, р. 4). Втім, в межах даного дослідження останні зауваження не мають такого критичного значення через специфіку емпіричного матеріалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Наявність розгалуженої історіографії, присвяченої питанням взаємозв'язку мистецтва та політики в цілому, супроводжується, водночас, лише поодинокими case-study політико-естетичного виробництва на рівні окремих регіонів та локалітетів нашої країни. З урахуванням цього, стаття визначається новизною проблематики та застосованої методології її розв'язання.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є виявлення естетичних особливостей та комунікативного потенціалу витворів ОТМ, тематично присвячених подіям широкомасштабної російсько-української війни, розміщених в локаціях м. Одеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Польове дослідження, проведене автором статті в локаціях м. Одеси, дало можливість констатувати, що фізика урбаністичних просторів, відкритих і для митців, і для менш системних учасників культурного виробництва, створює унікальне діалогове поле, в якому зустрічаються як «цілком професійні» зразки образотворчого мистецтва, так і результати аматорського бажання висловити суб'єктивні переживання трагедії російсько-української війни (чи то за рахунок нанесення на будівлі кольорів державного прапора, чи то завдяки розміщенню в екстер'єрах приватного житла іконографічних зображень оборони о. Зміїний тощо).

Основні актори політико-естетичного виробництва, артефакти якого містять в собі рефлексію подій війни та спрямовані на формування в свідомості містян паттернів емоційного (і, врешті-решт, – поведінкового) відгуку на них, можуть бути умовно розподілені на «інституційних» (органи обласної влади та місцевого самоврядування, з конкретними відділами, відповідальними за зв'язки з громадськістю, рекрутингові структури ЗСУ тощо) та «неінституційних» (митці, громадські активісти, пересічні громадяни м. Одеси).

Результатами політико-естетичного виробництва перших постали зокрема: спорудження «Меморіалу учасників АТО», уніфікація естетики пам'ятних дошок загиблим військовим, тиражування візуальних образів патріотичного та мобілізаційного спрямування тощо. В стилістичному плані ці артефакти культурного виробництва сполучають в собі алузії на традиційну українську символіку (згаданий вище Меморіал), елементи секулярного громадянського культу військової звитяги та реалізм політичного плакату (рис. 1).

В свою чергу, «неінституційні» актори ОТМ в урбаністичних просторах Одеси є більш стилістично різноманітними (стріт-арт, графіті, мурали, графіка, інсталяції), метафоричними (зокрема, оборонці України змальовуються у вигляді котів із яскравим місцевим колоритом та зброєю в «руках»), і, врешті-решт, емоційно переконливими для кінцевих «споживачів» своїх продуктів (рис. 2).

Метафоричність і вдавана наївність художніх образів, створених цими акторами, легко розшифровується глядацькою аудиторією. В цих образах містяни «впізнають» своїх сусідів та знайомих, які долучилися до бригад територіальної

Рис. 1. Естетика політичного плакату в міських локаціях Одеси
Джерело: фото автора статті

Рис. 2. Стріт-арт в локаціях Одеси
Джерело: фото автора статті

оборони та встали на захист Батьківщини. Іншим полюсом жанрового різноманіття в цьому художньому дискурсі виступає гіперреалізм муралів: фотографічна достеменність образів зображених вояків нагадує про долі конкретних осіб та зумовлює співпричетність всіх і кожного до подій війни (рис. 3).

Важливо зазначити, що «динаміка» існування зразків ОТМ, присвячених реаліям широкомасштабної війни, не зазнає фізичних наслідків згаданої вище «боротьби субкультур»: протягом всього періоду спостережень вони залишаються фізично не ушкодженими, не фіксуються спроби їхнього «доопрацювання» чи навмисного спотворення (що є достатньо звичним у долі інших, не пов'язаних із війною зразків стріт-арту). Цей факт дає можливість зробити припущення про високий рівень консенсусу містян щодо художньої (і не лише) оцінки подій російсько-української війни.

Рис. 3. Реалізм та гіперреалізм муралів м. Одеси

Джерело: відкриті джерела інтернет.

Рис. 4. Конкуренція концептів політичної естетики в локаціях м. Одеси
Джерело: фото автора статті.

Своєрідною «точкою перетину» підходів інституційних та неінституційних акторів естетичного виробництва м. Одеси, є виявлена під час польового дослідження конкуренція щодо естетично-коректних способів побудови комунікації із громадянами. Показовою в цьому відношенні є доля локації за адресою: вул. Дерibasівська 20. З перших днів широкомасштабної війни екстер'єри колишнього закладу харчування за цією адресою були використані митцями як своєрідний простір для розміщення своїх графічних робіт, тематично пов'язаних із поточними політичними подіями. Сполучаючи в собі жанри політичного плакату, графіті, стріт-арту, локація виступала як стихійний канал горизонтальної комунікації всіх небайдужих осіб.

Проте, взимку 2025 р. локація була закрита банером із докорінно іншою (хоч і не менш патріотичною) естетикою, стилістично відповідною тяжінню інституційних акторів до впорядкування та стандартизації оформлень міських будівель (рис. 4).

Використання поліхромної композиції із згенерованими штучним інтелектом образами, явно зміщує емоційний фон всієї локації, очевидно виконуючи ком-

пенсаторну функцію у справі подолання стресів, що беззаперечно існують у колективній свідомості та породжені тривалою війною. Більше того, зафіксована трансформація, з точки зору автора статті, може свідчити про наявність принципово різних підходів щодо визначення параметрів та стилістичного наповнення «скопічного» режиму в межах Одеси як локальної політії: художньої поліфонії митців та уніфікаторства управлінського раціоналізму.

Сприйняття зразків ОТМ в якості унікального дослідницького поля дає можливість виявити і ті злами суспільно-політичного дискурсу, що існують в межах конкретної (в даному випадку – одеської) спільноти щодо процесів декомунізації. Події російсько-української війни є каталізатором дискусій щодо переформатування пам'яток образотворчого мистецтва (в тому числі і меморіальних скульптурних композицій), які виступають уособленням старої ідеологічної матриці. Зокрема, йдеться про суперечки, що спорадично виникають у місцевих публіках, щодо естетичного (пере)оформлення знакового для міста комплексу «Алеї слави» з традиційними для ідеологічної концепції минулої епохи вічним вогнем, захороненнями учасників оборони міста 1941 р., хвилинами мовчання тощо (Dovhorolova, 2022, с. 22). Відповідні трансформації рішенням місцевої та обласної ради вже відбулися в іншому меморіальному комплексі – «Крила перемоги» – з якого були демонтовані радянські нагороди та інша символіка. Враховуючи той факт, що на арені локального політичного режиму присутні представники різних поколінських груп – носіїв особливих естетичних «картин світу» – такі дискусії (і відповідні рішення) не призвели до досягнення консенсусу і виступають як чинник біфуркації локальної суспільної стабільності.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Аналіз витворів ОТМ, сюжетно пов'язаних з подіями російсько-української війни, виявив дихотомію складу основних учасників цього різновиду культурного виробництва в межах м. Одеси. Було з'ясовано, що офіційні («інституційні») актори більш тяжіють до художнього реалізму та роблять основний акцент на мобілізаційній складовій своєї діяльності. В свою чергу, «неінституційні» актори, які належать до різних груп митців та структур громадянського суспільства, віддають перевагу алегоричним, образним, емоційно забарвленим засобам передачі індивідуальних та колективних переживань подій війни.

Зосереджені на глорифікації військової звитяги українського народу, вони є більш стилістично різноманітними та, як те й належить представникам «вільних професій», використовують для матеріалізації своєї політичної естетики не менш неформальні засоби (графіті, мурали, стріт-арт) та простори (фасади житлових будинків, технічних споруд тощо). Як наслідок, витвори їхнього мистецтва є більш емоційно-переконалими, «антропними», створюють можливість для «доопрацювання» всіма зацікавленими особами і, відтак, постають як справжній канал неформальної політичної комунікації в урбаністичних просторах Одеси.

Конкуренція різних концепцій естетичної рефлексії подій російсько-української війни, виявлена на конкретних кейсах в м. Одесі, свідчить про принципово різну логіку конструювання бачення політичної реальності, що сповідується інститутами влади та діячами і структурами громадянського суспільства.

Дослідження інструментарію, естетичного змісту та форм реалізації «скопічного» режиму в межах м. Одеси зберігає свою подальшу перспективність, так само, як і справа вдосконалення відповідних когнітивних процедур та інструментарію.

References [Список використаної літератури]

- Dovhopolova, O. (2022). Possible tendencies of rebooting local identities in Ukraine in the situation of war (the case of Odesa). *Ideology and politics*, 2, 19–33 [in Ukrainian]. [Довгополова О. Можливі тенденції перезавантаження локальних ідентичностей в Україні в ситуації війни (приклад Одеси). *Ідеологія і політика*. 2022. №2. С. 19–33. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.02.00002>]
- Dubrivna, A., Yermak, I. (2023). Digital illustration in the context of the Russian-ukrainian war. *Ukrainian Art Discourse*, 2, 46–52 [in Ukrainian]. [Дубрівна А. П., Єрмак І. О. Цифрова ілюстрація в контексті Російсько-української війни. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2023. Вип. 2. С. 46–52. <https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.6>].
- Galai, Y. (2023). Political Visual Literacy. *International political sociology*, 17(3), 1–18. [in English]. [Galai Y. Political Visual Literacy. *International political sociology*. 2023. Vol. 17, Is. 3. P. 1–18. <https://doi.org/10.1093/ips/olad010>]
- Kalashlinska, M. V. (2025). Symbolic annexation: commemoration as a tool of russian political influence in Crimea. *International and political studies*, 40, 154–160 [in Ukrainian]. [Калашлінська М.В. Символічна анексія: комеморація як інструмент російського політичного впливу в Криму *Міжнародні та політичні дослідження*. 2025. Вип. 40 С. 154–160. <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2025.40.12>].
- Martin, R. (2015). *The Routledge Companion to Art and Politics*. London, New York. Taylor and Francis [in English]. [Martin R. *The Routledge Companion to Art and Politics*. London, New York. Taylor and Francis. 2015. 348 p.]
- Pater, R. (2021). *The Politics of Design: A (Not So) Global Design Manual for Visual Communication*. Kyiv: FOP Benitsky A.R. [in Ukrainian]. [Патер Р. *Політика дизайну. (Не зовсім) глобальний довідник з візуальної комунікації*. Київ.: ФОП Беницький А.Р., 2021. 192 с.]
- Stoian, S. (2023). Theme of the war in fine arts: peculiarity of historical and cultural transformations. *Bulletin: Ukrainian Cultural Studies*, 1(12), 15–17. [in Ukrainian]. [Стоян С. Тема війни в образотворчому мистецтві: специфіка історико-культурних трансформацій. *Вісник: Українські культурологічні студії*. 2023. №1 (12). С. 15–17. [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).03](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).03)].
- Velykonja, M. (2023). *Images of disagreement : political graffiti and street art in the post-socialist transition*. Odesa: Helvetica Publishing House [in Ukrainian]. [Великня М. *Зображення незгоди : політичні графіті та вуличне мистецтво постсоціалістичного переходу*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 308 с.]

Khoroshylov O. Yu.

Department of Political Science

Odesa I.I. Mechnikov National University

r. 35, French blv. 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

VISUAL ART AS A REFLECTION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: (CASE ODESA)**Summary**

The article is devoted to the examination of visual art as a medium for reflection through which the residents of Odesa interpret and respond to the ongoing Russo-Ukrainian War. The methodological framework is grounded in the constructivist paradigm and involves the analysis of actors' tactics in the politico-aesthetic interpretation of wartime events, the use of artistic tools for mobilizing civic support for the Armed Forces of Ukraine.

Visual art, in both its traditional and contemporary genres, is interpreted by the author in an instrumental and technological sense – as a complex of “soft” and “smart” technologies aimed at influencing collective consciousness for the purpose of constructing a corresponding aesthetic worldview, shaping emotionally charged evaluative judgments regarding the phenomena, processes, and events of political reality, and establishing sustainable channels of vertical and horizontal non-verbal social communication.

The study employs procedures of urban ethnography, including the photographic documentation of ideologically charged examples of visual art in various locations of the city of Odesa, their comparative and critical content analysis, and subsequent interpretation as both instruments and outcomes of aesthetic (individual and collective) sense-making of the phenomenon of war.

The study identifies the characteristics of aesthetic production by institutional and non-institutional actors within the local political regime of the city of Odesa. It provides an assessment of the effectiveness of constructing non-verbal political communication through works of visual art.

The prospects for further research into the role of visual art within the repertoire of political instruments are outlined.

Key words: visual art, political aesthetics, political communication, war, consciousness.

Дата першого надходження статті до видання: 03.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026